

“YEŞİL GECE”NİN DİL YAPISI

İBRAHİM ZEKİ BURDURLU

Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*'yi 1928 yılında yayımladı. Bu romana gelinceye dek yazar, 1917'den başlayarak, *Çalığışu* (1922), *Damga* (1924), *Dudaktan Kalbe* (1925), *Bir Kadın Düşmanı* (1927), *Akşam Güneşi* (1928) romanlarını Türk okurlarına sunmuştu.

Reşat Nuri Güntekin, romanlarını, hikâyelerini, oyunlarını yayımladığı sıralarda, Türk edebiyatının roman, hikâye ve oyun gelişiminde, önemli, başarılı adımlar görülmüştü. Bir yanda Servet-i Fünun edebiyatının ünlü romancısı Halit Ziya Uşaklıgil, bir yanda da, ondan sonra yazı alanına atılmış olan Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ömer Seyfettin, H. Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu eserlerini vermiş bulunuyorlardı.

Türk roman dilinin Tanzimat'tan bu yana hem cümle yapısı hem de cümlelerinin sözcükleri yönlerinden değiştiğini biliyoruz. Düzyazı dili geleneğinin, bugüne değin uzayan çizgisinde, sözcük, sözcük öbekleri, cümlelerle cümlecikler bakımından çok değişime uğradığını örneklerle belirtmeği gerekli bulmuyoruz. Çeşitli fiilimsilerle, bağlaçlarla uzayan Tanzimat cümlesi, Reşat Nuri Güntekin'e ulaşıncaya dek çok önemli aşamalardan geçmiştir. Cümlelerin kuruluşunda ve sözcüklerinin, takımlarının Türkçeleşmesinde görülen bu değişme, düzyazımızın varlığında olumlu, önemli bir yenilik yaratmıştır. Türkçe düşünerek Türkçe yazmak düşüncesi, dilimizin arılaşma yolunda da övgüyle anılacak eserler ortaya koydu. Halit Ziya Uşaklıgil'in sağlığında arılaştırdığı romanlarını bugünün kuşakları hem anlamaz, hem de sevemez duruma geldiler. Bunun iki nedeni vardır: 1) Cümle yapıları, kuruluş bakımından bugünün arılaştıran Türkçesi içindeki cümlelere uymamaktadır; 2) Cümlelerin yapıları içinde yer alan sözcükler, takımlar ve çeşitli öbeklerin çoğu yabancı kalmıştır.

Reşat Nuri Güntekin, 1917 yılından başlayarak yayımladığı eserlerde, çok olumlu bir halk ve aydın Türkçesini kullanmış, böylece hem Türk okuruna, hem Türk diline yararlı olmuştur.

Biz, Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* romanındaki dil yapısını cümlelerinden başlayarak inceleyeceğiz.

Reşat Nuri, *Yeşil Gece*'de bugünün gençlerinin de anlayacağı bir dil kullanmıştır. Yalnız, kişilerin konuşmalarında Osmanlıca sözcükler, Farsça ve Arapça kurallarla yapılmış takımlar görülüyor. Öteki bölümlerdeki anlatımlarda, Halit Ziya Uşaklıgil'in cümlelerine ve bugünkü romanın anlatımına uymayan bir cümle yapısı vardır.

Romanda cümle, ayrı bir önem taşır. Paragraflara, paragrafların türüne, betimlere, olayın devinimine, kişilerin düşüncelerine ve konuşmalarına göre değişen cümle yapıları, eserin tümünde bir özellik yaratır.

Reşat Nuri, bu romanında en çok sıralı cümleleri kullanmıştır.

Sıralı cümleler, devinim cümleleridir. Birden fazla bağımsız cümlelerin bir cümle yapısı içinde sıralanmasından oluşan bu cümlelerde yüklemeler fazla olduğu için devinim de fazladır. Doğal olarak cümlelerin yapısı içinde birkaç eylem yer almıştır.

Yeşil Gece, ağır basan bir yönüyle bir devinim romanıdır. Bu eserde yaratılan kişi (öğretmen) çok eylemli bir yaşam içindedir. İstanbul’da medreseden ayrılıp öğretmen okuluna girmesi, Sarıova’ya atanması, orada kendisinin yaşam görüşüne karşı duranlarla savaş etmesi tam bir eylem gösterir. Şimdi bu çeşit cümlelerden örnekler görelim:

1) Basri Bey, birdenbire sözünü kesti, cemekânlı bir bölme ile kalem odasından ayrılan ve ancak makam yazıhanesiyle bir evrak dolabı ve ziyaretçiler için iki iskemle alabilen minimini odasının aralık kapısına gözlerini dikti. (s. 5)

2) Anası ölmüştü, memleketinde dikilir ağacı kalmamıştı. (s. 34)

3) Acele ile yanlış bir şey yapmaktan korktuğu için çok ihtiyatla hareket ediyor, herkese anlayacağı ve hoşlanacağı dille söz söylüyordu. (s. 53)

4) Talip Bey, ilim diye bir takım ispirtizma masalları anlatıyor, frenk isimleri sayıyordu. (s. 88)

5) Tuttuğu yolda daha buna benzer nice hücumlara göğüs germek lâzım geleceğini evelden hesapladığı için şaşırıyor, korkmuyor, kızmıyordu. (s. 100)

6) İlk Tedrisat Müfettişliğine tayin edilen Hülûsi Efendi isminde bir softa, iki günde bir, Emir Dede’ye damlıyor, dersleri, defterleri uzun uzun tetkik ediyor, hocalar ve çocuklarla konuşuyor ve not alıyordu. (s. 115)

7) Ehemmiyetli bir kulak ameliyatından dolayı dört günden beri hastanede yatan Şahin Efendi, yerinde duramadı, çabucak giyinerek başının sargısıyla sokağa indi, kalabalığa karıştı. (s. 131)

8) Kendini dünyanın bütün zevklerinden mahrum etmiş, hayatını bu ahaliyi uyandırmak, mesut etmek emeline vakfetmişti. (s. 141)

9) Cabir Bey, arasıra Demir Dede mektebine uğrayarak bir kahve içiyor, çocuklara milli marşlar söyletiyor, terbiye-i bedeniye hareketleri yaptırarak seyrediyordu. (s. 152)

Yukardaki cümlelerin anlatımlarına bakalım, söylediklerimizin uygun bir sonuç olduğunu göreceğiz: Reşat Nuri, bir yandan eski bağlı cümleleri kırmış, onları sıralı biçime sokmuş, bir yandan da bir tüm cümle içinde iki, üç, dört eylemi vermiştir.

Şimdi, sıralı cümlelerden daha az kullanıldığı bileşik cümlelere bakalım:

1) Bu adamlar, insanı küfürbaz edip günaha da sokuyorlar. (s. 6)

2) Şahin Efendi’yi Sarıova’da en düşündürülen ve en uğraştıran şey bina meselesi oldu. (s. 89)

3) Hatta Deli Necip bile ona bakarak bir dereceye kadar ihtiyada riayet eder olmuştu. (s. 89)

4) Muhakemeden bir gün evvel “Sarıova” gazetesinde çıkan bir havadis, Şahin Efendi ile arkadaşlarını yıldırımla vurulmuşa döndürdü. (s. 158)

5) Şahin Efendi, Yunanlılarla hoş geçinmek sayesinde üç masum aile babasını tevkifhaneden kurtarmıştı. (s. 195)

Bu bileşik cümlelerde kısalık, yalınlık önemlidir. Halit Ziya Uşaklıgil'in bileşik cümleleriyle Y. Kadri Karaosmanoğlu'nun bağlı, sıralı cümlelerinin (*Sodom ve Gomora* ile *Hüküm Gecesi*) ağırlığı yoktur bu cümlelerde.

Reşat Nuri, kendisinden sonra yetişen genç yazarların pek çok kullandığı (Sait Faik, Haldun Taner) basit cümleyi çok az kullanmıştır.

Basit cümle tek yargılı olduğu için kısadır, küçüktür. İçinde bileşik cümlede olduğu gibi yan yargı bulunmadığından ağırlığı azdır. Bu cümleleri, sıralı, basit cümleler arasında kullanan Reşat Nuri, 1928'deki Türk cümlesini de veriyor bize. Türk cümlesi, bu yıllarda kısala kısala, ağırlığını yitire yitire ve arılaşarak Reşat Nuri'nin sıralı cümlelerine ulaşmıştır.

Şu basit cümlelere bakalım:

- 1) Bu balık teşbihini kendi de beğenmişti. (s. 5)
- 2) Muallimler Cemiyeti'nde Müderris Zühtü Efendi gibi Cabir Bey'in de ehemmiyetli bir mevkii vardı. (s. 85)
- 3) Şahin Efendi, o akşam arkadaşı Rasim'le beraber Deli Necip'e misafir gitti. (s. 148)
- 4) Evli evine, köylü köyüne dağıldı. (s. 165)
- 5) Yol burada dörde ayrılıyordu. (s. 207)

Bu yapıdaki cümleler, bir durumu, bir eylemi bildirirken görüyorsunuz Kemal Tahir'de olduğu gibi eylemin, durumun nasıl olduğunu bildiren zarf tümleçleri de almamışlar.

Reşat Nuri'nin cümlelerinde sıfat takımlarıyla, durum zarflarını göremiyoruz. O, daha çok olayın akışını yalın bir anlatımla veriyor, kişilerin dış ve iç özelliklerini yaptıkları eylemlerle tanıtıyor.

İlgi cümlelerine ve bağlı cümlelere de bakarak, bu cümlelerle aralarındaki farkı saptayalım:

- 1) Evvelâ şunu biliniz ki uskumru dolması asla ve kat'a taze balıktan yapılmaz. (s. 5)
- 2) Kim olduğumu, nereye tayin edildiğimi biliyor musunuz ki gideceğim yerin iyi olduğunu temin buyuruyorsunuz? (s. 8)
- 3) Belediye mühendisi ağzının kolaylıkla açılıp kapanmasına mâni olan yarasına rağmen hem keçe büyüklüğünde bir tahta kaşıkla helvayı atıştırıyor hem mütemadiyen gülüp söylüyordu. (s. 74)
- 4) Alber Efendi, çalınan eşyanın yükte hafif kısmını kendisi İstanbul'a götürmüş fakat esasen fazla bir ehemmiyeti olmayan gümüş şamdanları nakle cesaret edemeyerek Sarıova'da eritirmek istemişti (s. 170)
- 5) Müessir ve tatlı bir lisanla halka anlattı ki Sarıova'da Allah'tan gayri hiç bir hâmleri kalmamıştı. (s. 185)

Bu cümlelerle yukarıdaki cümleler arasında yapı bakımından ayrılıklar vardır, iki bağımsız cümle bir bağlaçla bir araya gelerek iki eylemi bildiriyor. Bunlar, Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatları cümlelerine benzemeyen cümlelerdir: Küçüktürler, ayrı ayrı kısa, bağımsız cümlelerden oluşmuşlardır; sözcük sayıları fazla değildir; sözcük öbeklenmeleri doğal öbeklenmelerdir.

Cümlelerin yapı durumlarını saptadıktan sonra, cümlelerin yüklemelerine, anlamlarına, dizilişlerine göre durumlarına bakalım.

Yukarıda söylediğimiz gibi Reşat Nuri, fiil cümlelerini çok kullanıyor. Bu romanda isim cümleleri çok azdır.

İsim cümlelerini yalnız durumları saptarken ve betim yaparken kullanıyor. *Yeşil Gece*'de eylemler daha fazla, betim azdır. Yazar, kişilerin fizik yapılarını, olayların geçtikleri yerleri en belirli özellikleriyle kısaca tanıtır geçmiştir. Bu nedenle isim cümleleri az kullanılmıştır. Şu küçük parçadaki isim cümlelerine bakalım:

“Belediye Doktoru Kâni Bey, elli yaşlarında, kır sakallı, kırmızı yüzlü, şen, tatlı, bir adamdı. Edirneliydi. Fakat yirmi beş sene evvel geldiği Sarıova'yı öyle sevip benimsemişti ki bir daha memleketinin adını ağzına almamıştı. Sarıova'da da onu sevmeyen yoktu.” (s. 109)

“Adamdı, Edirneliydi, yoktu” yüklemleriyle (ek-fiil) biten bu cümlelerde bir durum yargısı vardır. Tanıtma isim cümleleriyle yapılmıştır. Şu parçada da isim cümleleri var, yazar, bir tanıtmayı gerçekleştiriyor:

“Sekiz hocamın biri tamamiyle emniyet edilecek arkadaş... Dördüncüsü, şahsiyetsiz, istidatsız, ne iyi, ne kötü bir delikanlı. Geri kalan dördü, görünüşe nazaran zararlı ve müfit şahsiyetler. Demek dört onlardan dört bizden... Kendimi de hesap edersem ekseriyet bizim fırkada. Bu, her halde pek ümit verecek bir şeydir...” (s. 57)

Yüklemsiz betim cümleleri de var. Bu cümleler, kesik cümlelerdir, yazar yüklem kullanmamıştır. Biz, yüklem koyarsak, ek-fiil koymak zorunda kalacağız.

“Ortalarında akan çirkef sularında yarı çıplak çocuklarla çamurlu köpekler oynayan eğri büğrü sokaklar... Tezekle çamurdan yapılmış yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler. Başları, yamalı peştemallarla sarılı, dizlerinden aşağıya çıplak kadınlar... Eski hasır parçaları üstünde güneşleyen iskelet gibi ihtiyarlar... Küçülmüş ihtiyarlara benzeyen yüzlerindeki yaralara sinekler üşüşmüş, şiş karınlı, çarpık, sıksa vücutlu çocuklar...” (s. 42)

Yazar, yalnız durumları, gözlem sonucu elde edilenleri isim cümleleriyle veriyor. Romanın, bunların dışındaki tüm cümleleri fiil cümlesidir.

Reşat Nuri, cümlelerinin yüzde doksan dokuzunu kurallı cümle olarak diziyor. Bu durum, devrik cümlelerin az olduğunu ortaya koyar. Romanda, yalnız iki kişinin konuşmasında devrik cümle var. Yazar, kişilerin cümle yapılarını değiştirmeden veriyor. Cabir Bey'in bir konuşmasından:

“Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını, çıkardı saçını bitmemiş çocuklarını dışarı... Ana kuzusu müslüman yavrucağzlarını taktı böyle şişlere. Yaktı ateş üzerinde koyun kebabı kızartır gibi... Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları... Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, barsaklara basmadan... Yakarlardı çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çocuklarını bakarlar idi keyflerine... Derelerden akardı müslüman kanları köpük köpüğe...” (s. 51)

Cabir Bey'in başka bir konuşmasından:

“Müslümanlık değildir sade sarıkta. Niçin kızmazsınız hocanın kafasına vurduğu için de kızarsınız sarığına vurduğu için?” (s. 59)

Bu devrik cümlelerin dışında *Yeşil Gece*'de devrik cümle yoktur. Reşat Nuri, bu romanını kurallı cümlelerle yazmıştır.

Romandaki cümlelerin anlamlarına göre durumları doğaldır. Olumlu

cümleler çoğunlukta; olumsuz, soru, ünlem cümleleri yerleri geldiği zaman az kullanılmıştır.

Şimdi cümlelerin yapılarında yer alan sözcüklere, sözcük öbeklerine, isim ve sıfat takımlarına bakalım.

Roman, üçüncü tekil kişi ağzından yazılmıştır. Fiillerin kişileri, genel anlatımda üçüncü tekil kişilerdir. Genel olarak -di'li geçmiş ve bileşik zamanlardan hikâye bileşik zamanı kullanılmıştır. Bunun dışında, kişilerin konuşmalarında hemen hemen diğer kiplerin ve zamanların hepsi görülmektedir.

“Bu hal, Şahin Efendi'nin yüreğine dokundu.” (s. 143) Bu cümlede -di'li geçmiş zaman var. “Bütün insan cemiyetlerinin şirazesini demek olan medenî cesaret, bu memlekette iflâs mı etmişti?” (s. 143) Bu cümlede -miş'li geçmişin hikâye bileşik zamanı vardır. Roman, üçüncü kişi ağzından bu biçimde anlatılıyor.

Kişilerin konuşma bölümlerinde zamanlar, ayrı ayrıdır:

—“Yeni mektep ümidine şimdilik veda etmeli.” (s. 71)

—“Olur mu böyle şey?” (s. 87)

—“Evlâdımı öldürdüler.” (s. 91)

—“Canım Şahin Efendi, niçin böyle çocuk gibi söz söylüyorsunuz?” (s. 103)

—“Keşki karakola gideydim.” (s. 124)

—“O halde ne yapacağız?” (s. 125)

—“Aman sakın bunu yapma.” (s. 151)

—“Dün gece bizim çocuklar, çarşı içinde bir hırsız yakalamışlar.” (s. 168)

Bu cümlelerde çeşitli zamanların kiplerinin kullanıldığı görülüyor. Romanın ana anlatımında -di'li geçmiş ve hikâye bileşik zamanı yürürken, kişilerin konuşmalarında diğer kipler, zamanlar yer almıştır.

Cümlelerin diğer öğelerinde de başka nitelikler görüyoruz:

Reşat Nuri;

1) Niteleme sıfatlarını az kullandığı için cümlelerde sıfat takımları azdır.

2) Durum zarflarını çok az kullandığından fiillerden önce durum zarfları yoktur.

3) Göze çarparak nitelikte isim takımları, zincirleme isim takımları kullanmamıştır.

4) “gibi”, “için” edatlarıyla birleşmiş öbeklenmeler çoktur.

Cümlelerde görülen öbeklenmelerdeki durumu bu üç maddeyle saptıyoruz. Yazar, doğal bir anlatımla söylemek istediklerini verdiği için bu konularda göze batan sivirmeler yoktur. Yalnız göze çarpan özellik, 4. maddede söylediğimiz durumdur. Şimdi bununla ilgili örneklerle bakalım:

1) Müderrislerin ağzından çıkan sözleri Allah kelâmı gibi emniyetle dinler. (s. 25)

2) Artık kasabanın güneşini eskisi gibi parlak, topraklarını eskisi kadar taze görmüyordu. (s. 34)

3) Talebeye gelince, bu üç yüz çocuk içinden her yıl istediğim gibi on tane çıkarabilsem. (s. 57)

- 4) Onun gibi giyinirler, onun gibi konuşurlar. (s. 85)
- 5) Fakat aklına bir şey gelmiş gibi birdenbire çehresi karardı. (s. 110)
- 6) Büyük bir günah işlemiş gibi korku ile silkindi. (s. 125)
- 7) Ahali, babasını, hâmlerini kaybetmiş öksüz kabileler gibi ağlaya, inleye yerlerine döndüler. (s. 131)
- 8) Şahin Efendi, sıtma tutmuş gibi zangır zangır titriyor. (s. 141)
- 9) Şahin Efendi, kendi kendisiyle konuşur gibi mırıldandı. (s. 163)
- 10) Eyüp Hoca, onunla oyuncak gibi oynayamazdı. (s. 171)

“gibi” edatıyla birleşen bu öbeklenmelerde hem bir benzetme hem de zarf görevi vardır. Yazar, bu öbeklenmeleri, Abdülhak Şinasi Hisar kadar kullanmıyorsa da ona yakın kullanıyor. Bu özellik eskiden kalma bir alışkanlık, eski düzyazının bir etkisidir. Yeni yazarlarımızda bu biçim öbeklenmeleri görmüyoruz.

Reşat Nuri’de “için”li öbeklenmeler de pek çoktur. “İçin” yan yargı durumunda temel yargının nedeni olur.

- 1) Fikir ve emellerini başkalarına telkin etmek için söz söylerken kavga eder gibi bağırırlar, kızarlar, kızarırlar, dişlerini gıcırdatırlar, yumruklarını sıkırlardı. (s. 85)
- 2) Şahin Efendi, o günlerde yine yeni bina gâilesiyle meşgul bulunduğu için çocuğu arayıp soramadı. (s. 94)
- 3) İhtiyarlığında da Allah için gaza etmeği vazife biliyordu. (s. 99)
- 4) Efendiyi fikrinden döndürmek için çok gayret etmişsiniz. (s. 105)
- 5) Ahalinin gözüne girmek için türlü türlü nümâyişler yapıyorlar. (s. 106)
- 6) Ancak Kâni Bey ve avanesine karşı durmak için onlar da işe fesat karıştırdılar. (s. 113)
- 7) Efendim, akrabamdan bir kimsesiz çocuk var, dedi, sizi onun için rahatsız ettim. (s. 119)
- 8) Kızdığım zaman babamı gözüm görmediğini bildikleri için korkup çil yavrusu gibi dağıldılar. (s. 128)
- 9) Nihat Efendi’yi merasim-i mahsusa ile hapisaneye getirmek için bir alay tertibedilmişti. (s. 140)
- 10) Herif eşyasını bulduğu için çok sevindi. (s. 168)

Bu cümlelerdeki bileşikliği oluşturan yan yargılarla (bulduğu için, döndürmek için, girmek için, durmak için, bildikleri için, getirmek için, bulduğu için) temel cümle arasında yargı yönünden bir ilişki vardır. Yalnız şu örneklerde neden anlamı sezilmektedir: “Allah için gaza etmek”; “sizi onun için rahatsız ettim.”

Anlaşıyor ki Reşat Nuri, “gibi” ve “için”li öbekleri çoğu kez zarf tümleci olarak kullanıyor. Edatlı tümleçler, eylemlerin durum ve neden zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

Bu öbeklenmelerden başka cümlelerde isim ve sıfat takımlarını görüyoruz. Yukarda söylediğimiz gibi bu takımlar, cümlelerde ne çok fazla, ne çok eksiktir, doğal olarak kullanılmışlardır. Hele sıfatlar, takım kurarak göze batacak derecede, çok ve aşırı derecede renkli değildiler:

- 1) Şahin Efendi, *sarıklı ve fesli* otuz kadar muallimin önünde makalesini okudu. (s. 117)
- 2) Şahin Efendi, ömründe bu kadar *dehşetli* bir manzara görmemişti. (s. 131)
- 3) Sağ gözünün altında *mor* bir şiş, çenesinde, kulağında iki bere vardı. (s. 144)
- 4) *Karanlık* sokaklarda in cin kalmadı. (s. 165)
- 5) Fakat masanın üstünde duran bu *damgalı* kâğıt ihmal edilemeyecek bir kuvvetti. (s. 190)

Görülüyor ki sıfatlar, nitelemelerinde doğaldırlar. Yazar, bunları doğal bir düşüncenin sonucunda böyle oluşturmuştur.

Bunlardan başka Reşat Nuri, durum zarfları da kullanmıştır. Bunlarda da bir aşırılık görülüyor:

- 1) Adamcağızın çehresi *fena halde* bozulmuştu. (s. 69)
- 2) Bu matem, görünüşte onu *pek az* sarsmıştı. (s. 93)
- 3) Fakat ikisinde de yine muallimin kollarını *sallaya sallaya* dışarı çıktığı hayretle görüldü. (s. 139)
- 4) Şahin Efendi, karnesini çıkarmış, *dikkatle* not alıyordu. (s. 147)

Cümlelerin kimilerinde de yan cümleciklerin zarf tümleci görevinde olduğunu görüyoruz. Bu cümlelerde yan cümlecik, temel cümlecğin durumunu belirlemektedir:

- 1) Belediye Reisi, hastalığını *söyleyerek* arabasına binip savuşmuştu. (s. 67)
- 2) Onu sokağa *atarlarsa* evdeki çoluk çocuğunun haline köpekler gülerdi. (s. 69)
- 3) Kâni Bey, misafirleri için içeriye sütlü kahve *söyledikten sonra* yanlarına geldi. (s. 111)
- 4) Kadın, onun cevabını *beklemeden* odaya girdi. (s. 119)
- 5) Sıra ile her gece bir arkadaşın evinde *toplانarak* gizli rakı içen sarhoş gruplarından birine dahil değildi. (s. 134)

Bu durumları saptadıktan sonra cümlelerin nesne ve dolaylı tümleçlerine bakalım: Nesne ve dolaylı tümleçlerde, göze batan bir başka nitelik yoktur.

Romanın cümlelerindeki sözcüklerin çoğu, halk ve aydınlar dilinde kullanılan sözcüklerdendir. Yalnız konuşma bölümlerinde, kişilerin kültür durumlarıyla ilgili takımlar görüyoruz. Bu takımları yazar, kişilerin düşüncelerini yansıtmak amacıyla vermiştir.

Yabancı dil kurallarıyla (Farsça) yapılmış takımlardan örnekler:

“Tedrisat-ı iptidaiye, muhtac-ı tenkit, nûr-i dide, evlâd-ı memleket, nezaret-i celile, mâruzat-ı hakirane, nur-i ayn, nazır-ı tabiiyye, saye-i peygamber, hayat-ı memuriyet, duruğ-i maslahat, fikr-i âcizane, istihza-yı şüün, nûr-i hidayet, asel-i visal, takdir-i ilâhi, Cenab-ı Hak, hitab-ı izzet, rıza-yı hümayun, tecdid-i iman, hikmet-i mevcudiyet, gaye-i hayat, izzet-i nefis, kavlı-i mücerret, iktibas-ı envar, mesele-i meşhur, rızk-ı maksum, manzara-i uhuvvet, teşrik-i mesai, ifa-yı hizmet, ulûm-ı şer’iyye, fûnun-ı cedide, şayan-ı hayret, kâtib-i mesul, şer-i şerif, kısm-ı âzam, ilm-i hal, ittihad-ı islâm, ibret-i müessir, hâb-ı gaflet, şerbet-i şahadet, pîr-i fânî, efkâr-ı umumiyeye, ulema-yı kiram, ümid-i âti, şebab-ı münevver, zat-ı fâdilâne, velinimet-i irfan, ilm-i ahval-i ruh, biiznillâh-i tâalâ, dergah-i ilâhiyi, vazife-i imamet, hıfz-ı kuran, kelâm-ı ilâhi, rıza-yı ilâhiyye, enva-ı hakaret, evliya-yı etfal, kemal-i hûlûs, tarz-ı tahrir, şekl-i diğfer, tecdid-i iman, erbab-ı nâmus, Huda-yı lemyelez basar-ı, basiret, medyun-ı şükran, su-i tefehhüm, su-i hal, arz-ı mâlûmat, ifa-yı şahadet, mahiyet-i ahlâkiyye, ehl-i ırz, heyet-i hâkime, hadde-i tetkik, fikr-i sâbit, mevki-i fiil, ağleb-i ihti-

mal, mahiyet-i sefilâne, nazar-ı dikkat, mahall-i vak’a, âsar-ı atfika, taraf-ı ilâhi, kurun-ı vusta.”

Bu tamamlamalardan sonra şimdi yine kişilerin konuşmalarında geçen Osmanlıca sözcüklere bakalım:

“kat’a, minval, iltica, bîzar, halâret, mürüvvet, istirham, şerik, müte-reddi, hakîmâne, nâtıka, huşû, itikat, hurafe, mihnet, vâhi, ikna, muin, küşâyış, bâtıl, inkisar, müçtehit, hamaset, tekfir, nâçiz, necat, şikak, mezc, telfik, fâdıl, müttaki, cür’et, suziş, felâh, teceddüt, meâsî, şâmil, telkinat, iblisâne, müdebbir, mukteza, musalli, tezkiye, istintak, tebeyyün, müfsit, müşevvik, istihare, şenaat, istinaf, mutahhar.”

Cümlelerde yer alan bu sözcükleri de gördükten sonra şunları söyle-meliyiz: Reşat Nuri, romanı, 1928 yılındaki kendi arı Türkçesiyle yazmıştır. Yarattığı kişilerin çeşitli kültür durumlarında bulduklarını, birçoklarının tutucu bir anlayış içinde yaşadıklarını belirtmek için onların dilinde doğal olarak bulunan Farsça kurallarla yapılmış takımları ve sözcükleri kullanmış-tır. Bu sözcüklerin dışında kalan sözcükler, 1928 yılına göre çok ileri bir Türkçedir.

1928’de yayımlanan *Yeşil Gece*, Kurtuluş Savaşından önceki yıllarda bir Anadolu şehrinde (Sarıova) geçen olayları, özellikle Darümualliminden çıkmış bir öğretmenin çalışmalarını, çevresini alan anlayışsız, gerici, tutucu kişilerle savaşlarını yansıtır. Darümualliminden çıkmış genç, önce medrese eğitimi görmüş, din bilgileri almış bir kişidir. Dilinde dinle, o zamanki medrese eğitimiyle ve öğretmen okulunun verdiği bilgilerle ilgili sözcükler, takımlar, çeşitli sözcük öbekleri vardır. Çevresinde, kendisini kuşatıp başardıklarını baltalamak, başöğretmenlik yerini almak, planlarını gerçekleştirtilmemek isteyenlerin dili ise 1910 yılının Osmanlıcası ve din ko-nularını açıklayıp anlatan Farsça kurallarla yapılmış takımlardır.

Reşat Nuri, böyle bir dil düzeyinde, halkın konuşma dilini ve Tanzimattan beri sedeleşen Türkçeyi yaşayarak, düşünerek, duyarak inceledi-ğimiz dil yapısını oluşturmuştur. Söylediklerimizin tümünü şöyle özetle-yebiliriz:

- 1) Cümle yapılarından en çok sıralı cümleleri kullanmıştır.
- 2) Bileşik cümlelerinde yan yargılar, çoğunlukla “gibi, için” edatlarıyla birleşerek zarf tümleci görevindedir.
- 3) Cümlelerin pek azı, yalnız bir kişinin konuşmasında devriktir, diğerleri kurallıdır.
- 4) İsim cümlelerini yalnız betimlerde ve susku içindeki durumları belirtmek, bildirmek için kullanır. Bunlar çok azdır. Cümlelerinin çoğun-luğu fiil cümleleridir.
- 5) Fiillerinin genel anlatım bölümlerindeki zamanı, -di’li geçmiş ve hikâye bileşik zamanıdır. Kişilerin konuşmalarında, çeşitli kip ve zamanları kullanmıştır.

6) Cümlelerdeki olumlu, olumsuz, soru, ünlem durumları doğaldır, eksiklik ve aşırılık yoktur.

7) Sıfat takımlarını, durum bildiren zarfları kullanışı doğaldır. Yalnız kişilerin konuşmalarında geçen Farsça isim ve sıfat takımları vardır.

8) Sözcükleri arasında halkın kullandığı, ağız özelliğini, bölge konuşmasını veren, gösteren sözcükler çoktur.

9) Cümlelerin kuruluşları ve devinimleri daha çok Abdülhak Şinasi Hisar'a (sıralı cümleler, gibi'li, için'li öbeklenmeler yönünden) benzer; Kemal Tahir, Sait Faik ve Haldun Taner'e (basit cümlelerin çokluğu yönünden) benzemez. Bu durum, Türkçe cümlelerin evrimine göre doğal bir durumdur.

10) 1928 yılına göre önemli bir arılaşma yeniliği içinde Türkçe cümleyi, oldukça kısaltarak ve hafifleterek anlaşılır, tat alınır bir durumda yazmıştır.

TÜRKÇE SÖZLÜK

Mehmet Ali Ağakay

4. baskı, 35 lira, öğretmen ve öğrencilere 25 lira

DERLEME SÖZLÜĞÜ

III

Yeni Çıktı

35 lira

TÜRK DİLİNE GENEL BİR BAKIŞ

A. Dilâçar

35 lira

